

НАРАТИВНІ СТРАТЕГІЇ В “ДЕННИХ ЗАПИСКАХ” ЯКОВА МАРКОВИЧА

У статті охарактеризовано особливості подачі інформації автором (наратором) у “Денних записках Якова Марковича” про себе і своє життя та події історичного значення, і окреслено ознаки художності пам’ятки на структурному рівні й розкрито сутність образу автора, який є головним у щоденниковому творі.

Ключові слова: щоденник, Яків Маркович, наратологія, наратор, оповідь, текст, діарист, поденні записи.

Olha Zinchenko. Narrative strategies in “Diary written” by Yakiv Markovych

In this paper, features of presenting information about themselves and their lives and events of historical importance were described by author (narrator) in the “Daily notes of Jakiw Markovych”. Features of the artistry of sightseeing were outlined at a structural level and the nature of the author’s image which is a major in the diary was solved.

Key words: diary, Jakiv Markovych, narratology, narrator, narration, archetype, diarist, daily records.

Наратологія – порівняно нова дисципліна, що почала формуватися наприкінці 60-х рр. ХХ ст. Активний розвиток наративної методології в літературознавстві зумовлений можливістю дослідити оповідь у всіх її видах, способи подання та розподілу оповідних подій, формальну структуру оповіді. Наративність – початковий пункт у процесі пошуку художньої цінності твору.

“Денні записки” Якова Марковича не здобули пильної та щедрої уваги літературознавців. Ланцюжок подій та прожитих автором днів, описуваний упродовж 50 років – від юності і до старості (останні 2 роки свого життя Яків Маркович перестав бачити, що стало причиною передчасного завершення роботи над щоденником), вимальовує не лише цілісну картину життя однієї людини, а й історичне буття епохи. Автор часто наголошує в поденних нотатках на актуальних проблемах суспільства, нерозривно пов’язуючи та ототожнюючи їх із власним життям.

Вольф Шмід у доповіді “Наративність і подієвість” [7, 17-33] головною умовою наративності вважає часову структуру та зміну ситуацій (подієвість), що саме і відрізняє наративний текст від дескриптивного (описового). Сама природа щоденникових текстів уміщує ці два складники: як часову структуру, що виражається в чіткій формі регулярних поденних записів, так і періодичну подієвість. Вести щоденник у даному випадку означає для суб’єкта залишати пам’ятку про день чи триваліший період, які сприймаються як часовий простір, заповнений подіями [5, 146]. Через великий відрізок часу між розповідачем і реципієнтом наратив “Денних записок” Якова Марковича передає цілісність життя освіченої людини ХVІІІ ст., представника козацької старшини – спочатку бунчукового товариша, лубенського полковника, згодом генерального підскарб’я, господаря, батька, чоловіка.

Усі свої нотатки про події дня діарист укомплектовує в межі власних поденних статей, у яких усі елементи записів пов’язані між собою лінійним описом життя і складають цілісний мемуарний твір. Жанровою особливістю щоденника є відсутність загальної, об’єднавчої для всієї оповіді перспективи, наскрізного ідейного й сюжетного стрижня. Щоденникові записи поєднуються в одне ціле сутністю автора та системою його поглядів [4, 23].

Діарист і наратор у щоденниковому творі тотожні, адже навколишня дійсність зображена крізь призму сприйняття діариста, тому тут маємо причиново-наслідковий зв’язок між самоідентифікацією його буття та саморефлексією подій власного життя, описаними у щоденнику, та духовним розвитком

оповідача й пізнанням себе. Занотовуючи певну подію свого життя, оповідач уникає того, що може справити негативне враження на реципієнта. З вище написаного випливає, що мовленнєва діяльність автора щоденника, тобто дискурс, структурується до певної міри наративом. При цьому не залишимо поза увагою слушну думку дослідниці жанру щоденника зі сфери комунікативної лінгвістики Т. Радзівєвської, що “ведення щоденника – це комунікація, націлена на процес, а не на результат, і ланцюжок щоденникових записів відображає саме такий тип комунікації” [6, 151]. Адже той, хто веде щоденник, безумовно, відбирає події та думки дня, що минув, але робить вибір із того, що випадково потрапило до поля зору; він не знає, що врешті вийде з кожної речі та ситуації і чи це матиме значення для його життя і життя ближніх [2, 293]. Тому в щоденникових творах художність (образність) не завжди посідає головне місце. Життя записується в миттєвостях, часто малоподієвих, незначних, але врешті лінійно вимальовується цілісна картина. Отже, такі записи являють собою художній наратив, сформований розповідачем щоденно упродовж тривалого періоду, у якому основну увагу приділено поденним подіям у житті автора та суспільства, у котрому він живе, спогадам про інших людей, із якими контактує. Із цього випливає, що в подальшому в літературознавстві має усталитися таке поняття, як щоденниковий наратив, підкріплений людським досвідом, розповіддю та презентацією подій, і щоденникова наратологія має теоретично з’ясувати специфіку такої розповіді, особливість подачі інформації про себе і своє життя, здійснюваної явним (експліцитним) наратором.

У цілісності на досить великому відрізку часу “Діаріуш” Я. Марковича доволі послідовний, монотонний, з описами різних побутових подробиць, що зумовлює автоматизм у сприйманні реципієнта. Але якщо вибрати та класифікувати окремі нотатки “Щоденних записок”, то можна знайти чималу перспективу художності мотивів, дослідження яких дає змогу здійснити широкий ретроспективний огляд життєвого шляху автора на тлі історичного відрізка життя суспільства. Формальна організація творів щоденникового жанру XVIII ст. зумовлена схожістю мотивів відображення навколишньої дійсності в цих пам’ятках, специфікою самого жанру. В аналізованому творі найбільш поширені ланцюги, зумовлені різнобічною діяльністю автора – від господарської до державницької: ланцюги історичних подій, свідком яких був сам автор щоденникового наративу; мотив переміни погоди, котрий був досить вагомим для наратора як господаря; мотиви, зумовлені історичними та політичними чинниками (день тезоіменитства цариці тощо). Мотиви ці в оригіналі пам’ятки чітко виокремлено за пунктами. У двох виданнях “Щоденникових записок”, першому – за редакцією О. Марковича, та у випусках “Київської Старовини” – за редакцією О. Лазаревського, ці пункти опущені, а от уже IV том “Денних записок”, виданий істориком В. Модзалевським, із точністю відтворює цю організацію тексту. Наведемо для прикладу одну з поденних статей із вище згаданої редакції IV тому “Денних записок”: “П’яток. 8. 1) День и ночь были преизрадные, подобные прежним. 2) Сего дня я з Сваркова поехал в футор, а отходил в Глухов.

3) З авизѣй русских увѣдомился, что генералиссимус Персидского государства Тамас Кулихан тепер устроился шахом Надир государства оного Персидского, который з государством нашим в добром согласии” [5, 93].

“Четвер. 7. 1) День и ночь были тож преизрадные, подобные прежним. 2) Сего дня я бил у Сварковѣ, куда приехала родителка моя, жена моя з дочерю Ганнусею и унукою Марусею; тут обѣдалисмо и ночевали. 3) Извѣстился, что предложение от князя Ивана Федоровича Боратинского первой одно прислано з Лубен в генералную канцеллярію, чтоб в самой скорости вислать 3 тысячи доброконных козаков в Киев; для скорѣйшого вигону

козаков офіцери определени от свѣтлѣйшого Госсенгомбургского князя, генерала фелцейхъмейстера и кавалера; а послѣ другое, чтоб всѣ были, козацким именем хто толко сливет, в поход в такой готовности, жеби могли в 24 часа виступит, когда зайдет указ, и то притвержено под смертною казнію. 4) Бунчуковий товариш Яков Якубович оцредѣлеи главным комендѣром над двотисячним корпусом, над которим комендировал полковник Прилуцкій Галаган, которий отпушен в дом, а ему, Якубовичу, велено ити и явитис в Кіевѣ генералу лейтенанту Кейту” [5, 92].

“Рождество Христово. Субота. 25. 1) День был хмарный, з силою метелицею снѣжною, которая к вечеру перестала; ноч хмарна, однако-ж з отлигою. 2) Сего дня, кромѣ церквѣ, нигде не бивал; родѣтел посѣщал нас. 1736” [5, 106].

Наратор-діарист для реципієнта в особі себе чи майбутнього покоління реципієнтів “Щоденника Якова Марковича” оформлює власні думки у структуровану оповідь. За яким принципом пронумерована послідовність опису подій наратором, можемо лишень здогадуватися. З тексту впливає два принципи: перший – наголосити на вагомості чи першорядності подій; другий – принцип порядку їх здійснення впродовж дня. “Вовтор. 1) День и ноч израдніе были, подобніе прежним.

2) Увѣдомился, что преосвященный архиепископ Великоновгородский и Великолуцкий Феофан Прокопович, первый всероссийского синода вице-президент, малороссийской породы, иногда мой великий благодѣтел, в Санкт-Петербурху умре 3) Тож увѣдомился, что генерала, прошлого году умершого, Вейзбаха жена умре в Полтавѣ, где и жителство свое имѣла. 5 Октября 1736 р.” [5, 92].

Між автором і читачем умовно присутній розповідач-наратор, що віддаляє зображувані події від його особистого життя та переносить у простір сприймання читача. Ось, наприклад, автор досліджуваних “Денних записок” – Яків Маркович, остерігаючись небажаного реципієнта, тодішнього імперського представника, опускає оцінки певних політичних чи суспільних подій, проте в увазі до них подекуди можна розчути обурення, хоча здебільшого Яків Маркович утримується від характеристик політичних представників, а іноді й зовсім вириває небажані сторінки свого щоденника. На перших сторінках “Денних записок генерального підскарбія” зустрічаємо такі факти:

“1721 год.

В януарія первых числах, принесен указ з Санкт-Питербурху, чрез собственоручній весь лист царским величеством писанный, до ясновельможного, жебы 10 тысячей козаков до Ладоги шло на робление канала, окроме кашеваров и тѣх, которіе при обозу будут. В 1-х числах вийшло помянутое указное число, где главнѣйших комендѣров было 3: полковник чернѣговскій Павел Полуботок, лубенскій Андрей Маркович, хорунжі генеральний вмѣсто цѣлого полковника переясловского Иван Сулима, а з внешних полков название” [1, 11]. Як бачимо, у зимовий похід, на важку марну працю – копання Ладозького каналу – було вислано 10000 українських козаків і не угодну царській владі козацьку старшину – П. Полуботка, наказного гетьмана, який одверто виступав проти Малоросійської колегії та домагався прав і вольностей для Гетьманщини, Івана Сулиму, що був одружений із сестрою П. Полуботка, та батька автора “Щоденних записок” – Андрія Марковича. Живим повернувся лише П. Полуботок. У Я. Марковича після згаданої вище нотатки читаємо наступну: “В феврале мѣсяце на всеядной, захоровалем на болѣзнь мою скорботную мелянхолію. По отходѣ родителя моего, полковника лубенского Андрея Марковича, з волѣ рейсментарской, содержалем правление полку лубенского до повороту его з канала” [1, 11]. Сухий запис, позбавлений

емоцій, набуває іншого звучання тоді, коли реципієнт зосереджується на слові “меланхолія”, що говорить про душевні страждання Якова Марковича від тогочасної несправедливості. У “Денних записках” Якова Марковича таких фактів зустрічаємо чимало:

“Сего дня получен на імя покойного князя Борятинского в генеральной канцелярии от генерала фелтмаршала графа фон Минґха ордер, чтоб бунчуковых, которіе сами с воинской компанґи отлучилис, а особливо Марковичев и Скоропадского и тому подобных, которіе дѣйствително в дому били, вислат к Самарѣ к форпостам. 1736” [6, 87].

“3) 18 ФЕВР 1739 Указ з кабѣнету прислан до князя Боратинского об освобожденіи тіотки п. Павловой, которая под фалшивим претекстом, по наговору вора, якобы она Орликова сестра, взята з весни и доселѣ под караулом сидѣла” [5, 174].

Діарист фіксує лише факти й уникає будь-яких емоційних коментарів та пояснень, лише в окремих словах відчуваємо невдоволення та критику самого наратора: “1722 року Архієпископ, а не митрополит (як було завжди, починаючи від часів Київської Русі. – О. З.) в Києвѣ устроєн Варлаам Ванатович, прежде бывшій архимандрит Печерского монастыря” [1, 11].

Така інтровертність, що становить суттєву перешкоду для ширшого сприймання наративу Я. Марковича, була зумовлена досить непростою політичною ситуацією в Гетьманщині – підконтрольним становищем козацької старшини Російській імперії, забороною мати свого гетьмана, створенням першої, згодом другої Малоросійських колегій, функцією яких було наглядати за діяльністю генеральної та полкової старшини. Верховенство влади в Україні в той час належало фельдмаршалові Мініху, німцеві за походженням, який марнував матеріальні й людські ресурси, жорстоко і зневажливо ставився до українського козацтва і старшини. Коли 1739 р. Глухівський суд вирішив земельну суперечку Мініха з родиною Марковича, то: “Фелтмаршал граф фон Минґх, будучи в Глуховѣ, кричал на суддеи енерального суда за рѣшенное дѣло его з родителем и угрожал их словами, что таких-де судей повесит, или, быв кнутом, сослат в Сѣбѣр, а о правах говорил, что шелма писал, а каналѣя судил, и, не простяс з судьями, затѣм, что они-де мои непріатели, простился з одним князем Щербатовим и так отехал” [5, 237]. Сам Яків Маркович перебував під особливою увагою царського уряду як близький родич (зять) наказного гетьмана П. Полуботка, який 1723 року повіз “чолобитну” цареві Петру I з проханням відновити давні права й вольності українського Гетьманату. У відповідь монарх заарештував і допитував наказного гетьмана з найближчим оточенням. 18 грудня 1724 року П. Полуботок помер від виснаження у в’язниці Петропавлівської фортеці. Я. Маркович почав свої “Денні записки” 1718 року, продовживши “Хроніку” свого тестя, яка охоплювала події 1452 – 1715 рр.

Аналізований твір відбиває історичний, духовний та культурний контексти петровської та пізніших епох, менталітет автора, а разом із тим і контекст даного суспільного прошарку. Я. Маркович усе життя обіймав високі управлінські посади, був близьким із визначними людьми того часу – Феофаном Прокоповичем, Павлом Полуботком, Іваном Скоропадським, приятелював із представниками відомих козацьких родів – Гамалій, Кочубеїв, Лизогубів, Міклашевських, Горленків, Кулябок, Максимовичів, Ханенків, тобто був у центрі майже всіх подій того часу в Україні; завдяки цьому його поденні записи окреслюють наступним поколінням усі перипетії епохи з виразною достовірністю.

Негативні зовнішні чинники мали великий вплив на наратора: звикнувши до обережності у словах, Я. Маркович не дає оцінок навіть звичайним подіям, котрі могли його вразити: “26 сентября 1736. 3) На небѣ видѣл я в ночѣ

у полунощной сторонѣ свѣтлост великую, якъби якое зараво, от которого происходили столпи яснѣе, а крайній от востока столп краснѣе темно стоял, до которого онѣ яснѣе столпи сходилис, и якъби за годину явленіе тое ищезло” [5, 91]. Це спонукає читача щоденника самостійно робити певні висновки, розмірковувати над окремими моментами життя діариста, переживати їх.

Отже, об’єктивна реальність зазнає змін під впливом суб’єкта, суспільства чи інших факторів. Тобто на формування особистісного нарративу впливає загальний нарратив.

У творі зовсім немає виразних людських характерів, психологічних чи філософських дискурсів, за винятком декількох барокових віршів, роздумів про марноту людського життя, Божий суд, але щоденно присутній опис погоди під час походу чи подорожі, іноді описи тамтешніх сіл, міст, природи. Через весь нарратив, у кожній поденній записці першим реченням, першим пунктом лінійно та систематично описується погода. Наприклад, зимова, перед Різдвом: “Пяток. 24. 1) День был ясен, з жестоким морозом, а послѣ хмарен, з вѣтром; ноч хмарна, з жестоким самим вѣтром и з метелицею снѣжною великою, от которой великіе замети учинилис, декабрь день перед Рождеством” [5, 103]; весняна: “Неделя. 2. 1) День былъ свѣтлій, тихій, холодний, а послѣ от сіянія солнечного тепел, к вечеру и в ночѣ жестокий мороз и ясно. Вовтор. 4. 1) День былъ почасті хмарний, холодний и вѣтряний, ноч почасті свѣтла, а почасті хмарна, велми вѣтряна и холодна к свѣту” [5, 10].

“Вовтор. 13. 1) День был свѣтлій по болшой части и теплій, тихій, також ночь была тиха и тепла, а з полночѣ теплій дождч до свѣта, от чего знову умножилос доволно води, май” [5, 21].

“Понедел. 23. 1) День был сперва израдний, тихій, теплій и свѣтлій, а к вечеру стали показоватис хмари и слышатис гром; по заходѣ-же солнца, надійшла хмара силная з жестокою бурою и гвалтовним дождем и уставичною блискавицею и великим громом; и тое тривало до полуночѣ, а з полуночѣ стало випогожуватис и випогодилос до свѣта, толко вѣтер не перестал, май” [5, 27]; осіння: “Пятокъ. 10. 1) День был хмарний, з густим дождем, который через день увес почти ишол; ночь хмарна, вѣтряна, з дождем; к свѣту дождч перестал и мало затужавѣло, ноябрь 1736” [5, 100].

Теоретично цю щоденникову пам’ятку видавці поділили на 5 частин (4 частини опубліковані, 3 з яких – зі значними змінами, 4-та – більш точна щодо оригіналу, а 5-та так і залишилася в архівах Інституту Рукописів). Незважаючи на стилістичну одноманітність, за змістом та перемінами нарративності оповіді твір можна поділити на такі структурно-змістові частини:

1. 1452 – 1715 – “Хроніка” Павла Полуботка, тестя Якова Марковича.

2. 1718 – 1723 – нотатки цікавих нараторові подій у формі літописної хроніки як продовження попереднього нарративу “Хроніки” П. Полуботка. Наведемо для прикладу порічні статті, написані Яковом Марковичем 1718 року.

“Того ж року, по Воскресеніи Христовом, мая – Печерській монастир, кромѣ печер, весь згорѣл зо всѣми скарбама и церковнымы украшеніямы. Потом, на третій день, Подол – Київ мало не вѣвесь, кромѣ коллегіума да побережных дворов, тако ж погорѣл” [1, 7].

“Того ж року по том кievском пожару, Чорнѣгов, старое мѣсто, все вигорѣло, тилко на мѣстѣ заледво осталася катедра архиепископа чернѣговского, якую уже й занявшуюся заледво угасили” [1, 7].

“Король шведскій Кароль убит в Норвеггии, под городом названним Фридерпітат, от дацкого войска, картечою з города вистреленною, октовр” [1, 8].

3. 8 березня 1723 – 1725 “Протокол домашній”, як назвав його сам Маркович, у котрому наратор акцентує увагу на державних та домашніх справах. На цьому етапі даний нарратив набуває форми щоденника.

4. 20 травня 1725 – лютий 1727 – наротив набуває форми похідного щоденника з елементами подорожніх записок. У цей проміжок часу Яків Маркович брав участь у Сулацькому та Дербентському походах.

5. Грудень 1727– липень 1729 – щоденник, ведений у формі подорожніх записок під час поїздки Якова Марковича до Москви. Ось фрагмент: “Понеделок. 18. После полночи вставши, поехали и уехали верст 29, и стали в селѣ Черничином монастыра дѣвичого, на обѣд, проминувши назад далеко села и деревнѣ Дяконово и прочее. От деревнѣ Дяковой ехали се поуз рѣчку Сейм, которая нам ѣдучим була у лѣвой руцѣ, и приехали верст у 8, от обѣда, до перевозу, где через помянутый Сейм перевезшись, приехали в Курск, от перевозу за 8 верст отстоящей, и на предмѣстѣ стали у купчина курского дому Никита Петрова Скорнякова. Город на косогорѣ сидит, рѣка Сейм течет и на ней млины, а взялась она отсюда началом на 40 верст, але под городом течет рѣка Тускар. Всѣх верст от Ахтирки до Мирополля 97, а от Мирополя до Курска 109, от Ахтирки же до Курска всѣх 206” [1, 240].

Тут виокремлюється московський період 1 січня 1728 – 29 червня 1729 року. У цьому періоді знаходимо багато матеріалу просвітницького змісту. Часто в поденних записах, не відходячи від форми діарія, наратор переказує прочитані книги та розмірковує над ними, робить нотатки про зустрічі з відомими людьми та про участь у культурних заходах. Часто зустрічаємо перекази уривків із прочитаних автором книг: “Іоган Францѣск Буддѣй, в бесѣдѣ своей богословской на атеистов, повѣствует, в главѣ третей, о догматах з бесбожіем сопрягонних, тѣх догматов вичисляючи, а именно: отреченіе промислу Божіяго, сумнительство о безсмертіи души, отреченіе ангел благих и злих, пророчествам и чудесам невѣріе, християнского благочестія опроверженіе, писанія священного достоинства обруганіе, з которих числом о втором разсуждаючи, приводитъ древних египтян, исповѣдавших безсмертіе души, но сим самим утверждаху духопрехожденіе, то-есть тѣлу умершу, душа в другое рождающееся тѣло переходит, и тому умершу – в инное, поколь в человѣка, знову от животних повернется, который поворот считали били за 3000 лѣт. Умнѣйшіи же з египетских филозофов рассуждали, что душа человѣческая по умертвіи тѣла, к Богу или к души мира всего, которую и толь дѣльному животному признавали быть, нѣкоторую тонкость вишнего воздуха. Другіи же оную душу частію существа Божіяго признавали, но под такую силою хитростно и безумно, признавая оную душу мира за бога, яко ересю и ПѣѠагор поврежден, которій хотя и смерти душѣ не признавал, однакож оной и чистого безсмертія не исповѣдал, но некоторое по смерти тѣла причѣненіе и оную сказивал бити небезматріяльную, или безтѣлесную, понеже по его системамѣ, и Бог тѣлесен же, хочай тончайшего самого состава, в якои силѣ и Платон филозоф тож безсмертіе души утверждал. Аристотель же тако признавал як его толковник арапин Аверроес, гишпанец родомъ, свѣдчит, тоестъ духи движущіе, разумніе всякому кругу определивши с тѣх духов и кругу земному единого духа разумного, от которого и души человѣческіе бывают, признал и оною частію существа Божіяго и послѣдователно безсмертного показал; души же человѣческіе, яко множественніе смерти и тлѣнію причел, 1728 4 октября” [1, 253].

Як бачимо, розповідач у своєму творі дає пояснення іншим наротивам, які для нього виявилися актуальними й важливими за сенсом, і він вирішив їх увести до свого тексту, аби донести цю інформацію до реципієнта. Тобто в даному тексті розглядається інший текст. “Текст у тексті” – це специфічна риторична побудова, у якій різниця в закодованості різних частин тексту стає виявленим фактором авторської побудови й читацького сприйняття тексту. Переключення з однієї системи семіотичного усвідомлення тексту в іншу на

якомусь внутрішньому структурному рубежі складає в цьому випадку основу генерування сенсу [3, 39].

17 жовтня 1737 – 18 лютого 1738 – форма щоденникового нарративу змінюється з такої причини: “Болѣе не записовал щоденних резолюцѣй ради болезни ручной, которая так была умножилас. что дѣйствительного движения не имѣл чрез долгое время”. Наратив набуває своєї початкової форми хроніки.

18 лютого 1738 – 1747 – “Домашній протокол”. Нотатки за 1744 – 1747 – не опубліковані.

Проаналізувавши найбільш актуальні теми та погляди свого часу, яких торкається наратор у своїх щоденних записах, можемо говорити про загальну ментальність народу вищого суспільного прошарку України в цю непросту історичну добу XVIII ст., що й надає цінності “Діаріушу” Якова Марковича.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Дневникъ* Якова Марковича (1717–1767 гг.) – Ч. 1 (1717–1725 гг.)/ [подъ редакціей Ал.М. Лазаревского]. – К.: Киевская Старина, 1893. – 329 с.
2. *Кобрин К.* Похвала дневнику // *Новое литературное обозрение*. – 2003. – № 61. – С. 288-295.
3. *Лотман Ю.* Текст из текста // *Ученые записки*. Тартуского ун-та. – 1981. – Вып. 567. – С. 3-18.
4. *Маляхова Т.* О жанрах мемуарной литературы // *Вопросы советской, русской и зарубежной литературы*. Ученые записки. Серия филологических наук. – Горький, 1967. – Вып. 69. – С. 19-38.
5. *Модзалевский В.* Дневник Якова Марковича. (1735–1740) // *Джефела до історії України-Русі*. – Київ; Львів: Наукове товариство ім. Шевченка. – 1913. – Т. 4. – 312 с.
6. *Радзівєвська Т.* Щоденник як різновид комунікативної діяльності // *Текст як засіб комунікації*. – К.: НАНУ, 1993. – С.145-178.
7. *Schmid W.* Narrativity and Eventfulness // *What is Narratology: Questions and Answers Regarding the Status of a Theory*. Edited by Tom Kindt and Hans-Harald Muller. – Berlin: Walter de Gruyter, 2003. – P.17-33.

Отримано 30 червня 2015 р.

м. Київ